

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΓΑΡΥΤΗΣ, ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1948

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΟΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Ο CHATEAUBRIAND ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

(ΕΝΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΓΡΑΜΜΑ)

Ἡ πνευματικὴ Γαλλία γιορτάζει φέτος τὴν ἑκατοστὴ ἐπέτειο τοῦ θανάτου τοῦ Chateaubriand μ' ὄλη τὴν ἐπισημότητα, καὶ μαζί της γιορτάζει κι' ὄλος ὁ πνευματικὸς κόσμος τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, γιατί ὁ Chateaubriand εἶναι ἀπ' ἐκείνες τὶς μορφές τῆς χώρας του ποὺ ἡ ἐπίδρασή τους ἔχει ξεπεράσει τὰ σύνορα τῆς Γαλλικῆς γῆς. Πλήθος ἀρθρῶν ἀφιερωμένων στὸ λογοτεχνικὸ καὶ πολιτικὸ του ἔργο γράφτηκαν καὶ γράφονται τούτους τοὺς μῆνες σχεδὸν σ' ὄλες τὶς χώρες. Χρέος εἶναι σήμερα καὶ σὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνες νὰ θυμηθοῦμε τοὺς δεσμοὺς ποὺ μᾶς ἐνώνουν μὲ τὸν Chateaubriand, καὶ ἰδιαίτερα τὴ συμβολή του γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας μας ἀπὸ τὸν Τουρκικὸ ζυγό.

Ἀπὸ τὰ 1884 κιόλας, ὅταν ὁ Talleyrand διώρισε τὸν νεαρό Chateaubriand στὴ Γαλλικὴ πρεσβεία τῆς Ρώμης, τοῦ γεννήθηκε ἡ ἰδέα νὰ ταξιδεύσει στὴν Ἑλλάδα. Τὸν ἐπόμενον χρόνο ἦλθε σὲ ρῆξη μὲ τὸ κράτος τοῦ Ναπολέοντα, κι' ἀφοῦ παραιτήθηκε ἀπὸ τὴ θέση του καὶ γύρισε πίσω στὴ Γαλλία, σχεδίαζε νὰ πραγματοποιήσει τώρα τὴν ἰδέα τοῦ ταξιδιοῦ του. Ἔτσι στὰ 1806 ξεκίνησε ἀπὸ τὸ Παρίσι γιὰ τὸ προσκύνημα στὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἕνα προσκύνημα ποὺ εἶχε βαθειὰν ἐπίδραση στὸν κατοπινὸ Chateaubriand. Τὶς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὸ ταξίδι αὐτὸ μᾶς τὶς ἔδωσε στὸ περίφημο «Ὀδοιπορικὸ» του (*L'Itinéraire de Paris à Jérusalem*, Paris 1811). Στὶς γραμμές τουτέτες δὲν ἔχουμε σκοπὸ νὰ μιλήσουμε γιὰ τὸ βιβλίο αὐτὸ γενικά, ἀλλὰ θὰ ποῦμε μονάχα δυὸ λόγια γιὰ τὴν ἄμεση ἐπίδραση ποὺ εἶχε γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση⁽¹⁾. Ἡ ἐπίδραση αὐτὴ μπορεῖ μονάχα νὰ συγκριθεῖ μὲ τὴν ἐπίδραση ποὺ εἶχε τὸ *Childe Harold's Pilgrimage* τοῦ Byron σχετικὰ μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ φιλελληνικοῦ αἰσθήματος

(1) Πρὸβλ. τὸ λαμπρὸ βιβλίο τοῦ E. Malakis. *French Travellers in Greece (1770-1820)*. Philadelphia 1925, καθὼς καὶ τὴν τελευταία μεγάλη ἔκδοσιν τοῦ *Chateaubriand Itinéraire de Paris à Jérusalem*, *Édition critique en deux volumes avec un avant-propos etc.* par E. Malakis. The Johns Hopkins University Press 1946.

στὴν Εὐρώπη καὶ τὴν Ἀμερικὴ στὶς παραμονές τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης.

Τὸ «Ὀδοιπορικὸ» τοῦ Chateaubriand, γραμμένο μὲ θερμὴν ἀγάπη γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ μὲ ἀνθρωπιστικὸ παλμὸ γιὰ τὴν τραγικὴ τῆς κατάστασιν, δὲν μποροῦσε νὰ μὴ συγκινήσει τὴν τότε κοινωνία ποὺ, τὴ διέπνεε ἕνας ἀκράτητος ρωμαντισμὸς. Ὁ Émile Gebhart ἔγραψε ἐπιγραμματικὰ πὼς «τὸ βιβλίο αὐτὸ σίγουρα ἔθρεψε τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν νέων... ποὺ ἀργότερα ἀναχωροῦσαν γιὰ νὰ πολεμήσουν στοὺς πρόποδες τῆς Ἀκρόπολης καὶ στοὺς κάμπους τῆς Σπάρτης, τοῦ Ἄργου καὶ τῆς Τριπολιτσᾶς»⁽²⁾. Ἀλλὰ καὶ ἀργότερα, ὅταν ἡ Ἐπανάσταση εἶχε ἀρχίσει, τὸ «Ὀδοιπορικὸ» δὲν ἔπαυσε νὰ παίζει σπουδαῖο ρόλο. Στὸν πρόλογο τῆς ἔκδοσιν τοῦ 1827 ὁ Chateaubriand ἔγραφε: «Τὸ Ὀδοιπορικὸ» πῆρε μὲ τὴ ροὴ τῶν σημερινῶν γεγονότων ἕνα καινούριο ἐνδιαφέρον. Ἔγινε, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴ φράση, ἕνα ἐπίκαιρο βιβλίο, ἕνας τοπογραφικὸς χάρτης τοῦ θεάτρου αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνα ποὺ πάνω του ὄλοι οἱ λαοὶ σήμερα ἔχουν στρέψει τὰ μάτια τους».

Προτοῦ θίξουμε τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τοῦ Chateaubriand στὴ φιλελληνικὴ κίνησιν τῆς Γαλλίας κατὰ τὴν Ἐπανάσταση, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν ὡς τότε πολιτικὴ του σταδιοδρομία. Ὅπως εἴπαμε πρὶν ἀνω, ἀπὸ νωρὶς εἶχε ἔρθει σὲ ρῆξη μὲ τὸν Βοναπάρτη, πρᾶγμα ποὺ συνεχίστηκε μ' ὄλο καὶ μεγαλύτερη ἔντασιν ὡς τὴν πτώσιν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ Chateaubriand δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε πὼς ἦταν ἕνας ἄνθρωπος βαθειὰ ἐπηρεασμένος ἀπ' τὸ Χριστιανικὸ πνεῦμα, ποὺ προτιμοῦσε τὴν εἰρηνικὴν ἐξέλιξιν ἀπὸ τὴ βίαιη Ἐπανάσταση. Γι' αὐτὸ κι' ἀργότερα, ὅπως θὰ δοῦμε, προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσει τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση σὰν ἔργο ἱερὸ καὶ σύμφωνο μὲ τὶς ἀρχές τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἔτσι, μὲ τὴν παλινδρόσωση τῆς μοναρχίας στὴ Γαλλία ὁ Chateaubriand φαίνεται ν' ἀποτελεῖ ἕναν

2. Émile Gebhart. *Anniversaire Athénien*. «Journal des Débats». 2 Νοεμ. 1895.

ἀπ' τούς στηλοβάτες της. Γλήγορα όμως, βλέποντας τις απολυταρχικές τάσεις του Λουδοβίκου ΙΗ' και των υποστηρικτών του, ἄρχισε νὰ ἀποσύρεται και νὰ περνάει σιγά-σιγά στη φιλελεύθερη παράταξη πού ἀποτελοῦσε τὴν ἀντιπολίτευση. Κι' ἔμεινε μακριὰ ἀπὸ κάθε κυβερνητικὴ θέση ὡς τὰ 1821, ὅποτε ὁ Decazes, πολιτικός του ἀντίπαλος, ἔπεσε ἀπὸ τὴν κυβέρνηση. Τότε ὁ Chateaubriand δέχτηκε τὴ θέση τοῦ πρεσβευτῆ στο Βερολίνο και τὸν ἐπόμενο χρόνο στο Λονδίνο. Ἐπίσης ἀντιπροσώπευσε τὴ Γαλλία στο Συνέδριο τῆς Βερόνας (1822), ὅπου συζητήθηκε και τὸ Ἑλληνικὸ ζήτημα. Ὁ Chateaubriand ὅμως πηγαίνοντας στο Συνέδριο ἐκεῖνο μ' ἐντολές καθορισμένες ἀπ' τὴ συντηρητικὴ του κυβέρνηση, δὲν μποροῦσε νὰ υποστηρίξει σθεναρὰ τὴν Ἑλληνικὴ ὑπόθεση. Εἶναι ἀλήθεια ὅμως πὼς ἐξέφρασε ἀτομικὰ τὴ συμπάθειά του γιὰ τὴν Ἑλλάδα⁽³⁾. Τέλος στὰ 1824, ὕστερα ἀπὸ μιὰ μικρὴ περίοδο πού ὑπηρέτησε και σὰν Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, ἦρθε πάλι σὲ ρήξη μὲ τὸν Λουδοβίκο, και ἀπολύθηκε ἀπὸ τὴ θέση του. Τότες ὁ Chateaubriand περνάει ὀριστικὰ πλέον στη φιλελεύθερη ἀντιπολίτευση.

Ἡ χρονολογία αὐτὴ εἶναι σημαντικὴ τόσο γιὰ τὸν πολιτικὸ προσανατολισμὸ τοῦ Chateaubriand, ὅσο και γιὰ τὴ φιλελληνικὴ κίνηση στη Γαλλία. Στὸ χρόνο αὐτόν, ὁ Chateaubriand προσχώρησε στὴν κεντρικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ φιλελληνικοῦ κοιμητηρίου τοῦ Παρισιοῦ (Comité Philhellénique), πού στὰ μέλη του συμπεριελάμβανε τόσοσους ἄλλους ἐπιφανεῖς Γάλλους, σὰν τὸν Sébastiani, τὸν Didot κ. ἄ. Ἐκεῖ ὁ Chateaubriand ἐργάστηκε μὲ ζῆλο και ἀφοσίωση. Ὁ ἴδιος μᾶς λέγει τὰ ἐξῆς στ' «Ἀπομνημονεύματά» του: «Οἱ Ἕλληνες εἶχαν ρίξει κάτω τὸ ζυγὸ. Ἐνα Ἑλληνικὸ κοιμητῆρο σχηματίστηκε στο Παρίσι, πού ἤμουν μέλος του... Ἀφιέρωσα τὸν ἑαυτὸ μου στὴν ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδας. Μοῦ φαινόταν πὼς ξεπλήρωνα ἕνα χρέος σὲ μιὰ μητέρα. Ἐγραψα μιὰ «Σημείωση»⁽⁴⁾. Ἀπευθύνθηκα στοὺς διαδόχους τοῦ Τσάρου τῆς Ρωσίας, ὅπως εἶχα ἀπευθυνθεῖ ὁ ἴδιος σ' αὐτόν στη Βερόνα. Ἡ «Σημείωση» ἐκεῖνη τυπώθηκε, κι' ἀργότερα ξανατυπώθηκε στὴν ἀρχὴ τοῦ «Ὀδοιπορικοῦ». Ἐργάστηκα γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ ἐπίσης στη Βουλὴ τῶν Ὁμοτίμων...»⁽⁵⁾.

Ἡ «Σημείωση» αὐτὴ τοῦ Chateaubriand ἀποτελεῖ πραγματικὰ τὸ ὑπέρτατο σημεῖο τῶν φιλελληνικῶν του προσπαθειῶν. Εἶναι δύσκολο νὰ βρεθεῖ ἄλλο δημοσίευμα γιὰ

τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, γραμμένο μὲ τόση θερμὴ, και πού τὸ διάβασμά του νὰ ἐγγίζει βαθύτερα τὴν καρδιά τοῦ ἀναγνώστη. Εἶναι ἕνα λιγοσέλιδο φυλλάδιο πού μ' αὐτὸ προσπαθεῖ ὁ Chateaubriand πρῶτα νὰ συζητήσῃ τὴν Ἑλληνικὴ ὑπόθεση ἀπὸ τὴν πολιτικὴ και διπλωματικὴ σκοπιὰ γιὰ νὰ πείσῃ τὴν Εὐρώπη πὼς μιὰ τέτοια ἐπανάσταση δὲν εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς νομιμότητας και τῆς δικαιοσύνης και ἔπειτα νὰ κινήσῃ τὴ συμπάθεια τοῦ λαοῦ του γιὰ τοὺς Ἕλληνες. Ὁ ἴδιος χαρακτηρίζει τὸ φυλλάδιό του ὡς ἐξῆς στὸν πρόλογο: «Τοῦτο δὲ εἶναι ἕνα εὐχαριστήριο και μιὰ παράκληση συνάμα, ἀπὸ ἕνα μέλος τῆς Φιλελληνικῆς Ἐταιρείας πού ἀπευθύνεται στὴν ἔθνικὴ εὐσπλαχνία. Εὐχαριστεῖ αὐτοὺς πού ἔχουν δώσει προσφορὲς και τοὺς παρακαλεῖ νὰ κάνουν και νέες. Ὑψώνει μιὰ φωνὴ σὲ τούτῃ τὴν κρίσιμη στιγμὴ τῆς Ἑλλάδας...»

Τὸ φυλλάδιο αὐτὸ διαβάστηκε πλατεῖα και μαζί μὲ τὰ ἄρθρα πού δημοσίευσε ὁ Chateaubriand γιὰ τὴν Ἑλλάδα στη φιλελληνικὴ ἐφημερίδα «Journal des Débats» εἶχε τεράστια ἀπήχηση. Ἀντίκτυπος αὐτῶν εἶναι χωρὶς ἄλλο και τὸ παρακάτω ἀνέκδοτο γράμμα τοῦ Edward Everett πρὸς τὸν Chateaubriand, σχετικὸ μὲ τὴν Ἑλληνικὴ ὑπόθεση. Ὁ Everett εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πνευματικώτερες μορφές τῆς Ἀμερικῆς τοῦ περασμένου αἰῶνα. Ἦταν φίλος στενός τοῦ Byron και τοῦ Κοραῆ και μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἔδειξε ἕνα ὑπέροχο φιλελληνικὸ αἶσθημα. Ἦταν καθηγητῆς στο Πανεπιστήμιο τοῦ Harvard κι' ἀργότερα πρύτανης. Ἐ χρημάτισε πρεσβευτῆς τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν στὴν Ἀγγλία και Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν κατόπιν. Μὲ τὴ σύσταση τοῦ Φιλελληνικοῦ Κοιμητηρίου τῆς Βοστώνης, ὁ Everett γίνεται γραμματέας του κι' ἀποτελεῖ τὴν ψυχὴ τοῦ Ἀμερικανικοῦ φιλελληνισμοῦ.

Τὸ παρακάτω γράμμα βρίσκεται σὲ πρόχειρο σχέδιο στο Ἀρχεῖο τοῦ Everett πού φυλάγεται στη Massachusetts Historical Society και δὲν περιλαμβάνεται στὶς ὡς σήμερα δημοσιευμένες ἐπιστολές πρὸς τὸν Chateaubriand. Παραθέτουμε ἐδῶ πιστὴ ἀντιγραφή κρατώντας τὴν ὀρθογραφία τοῦ χειρογράφου.

«A Boston le 11 Septembre 1825

A Monsieur le Vicomte Chateaubriand I

Monsieur,

Je viens de lire dans les journaux françois que vous vous interessez vivement dans la cause de la Grèce. Votre «Itinéraire» il y a plusieurs ans m'a donné l'idée d'aller voyager dans ce pays; ⁽⁶⁾ et je garderai toujours une association bien

(3) É. Malakis, Chateaubriand's Contribution to French Philhellenism, «Modern Philology» Τόμος 16 (1928) σελ. 97.

(4) Ἐννοεῖ τὴν «Note sur la Grèce», Paris 1825, γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλήσουμε ἀμέσως πῶς κάτω.

(5) The Memoirs of François René Vicomte de Chateaubriand, transl by A. Teixeira de Mattos. London 1902, Τόμος IV, σελ. 117.

(6) Βλ. Γ. Χ. Σοῦλη, Ταξίδι τοῦ Everett στὴν Ἑλλάδα. «National Herald», 23 Ἰανουάρ. 1948, σελ. 2.

agreable des noms de la Grèce et de Chateaubriand. Comme vous j'ai parcouru le sol cheri des arts et de la liberté et comme vous je ressens l'indifférence avec la quelle l'Europe civilisée permit aux barbares d'y sévir encore.

Lors du commencement de la Revolution Grécque mon ancien ami Coray m'adressoit la proclamation du Senat du Calamata au peuple des E. [tats] U. [nis] de l'A. [mérique] avec une lettre à moi-même écrite par les commissionnaires de la Grèce. J'ai traduit ces pièces du Grec; je les ai fait imprimer et circuler dans nos meilleurs journaux (7), mais pour le moment sans effet. Dans le mois d'Octobre 1823, dans le «North American Review» journal critique, dont je fus alors l'éditeur, je donnois une notice étendue d'une édition d'un ouvrage d'Aristote par Coray, et j'ai pris l'occasion d'y insérer une traduction entière de la charte d'Epidaure de 1822, de la proclamation et de la lettre dont je viens de parler, et je les accompagnois de l'appel le plus énergique que je pouvois faire à la sympathie des Americains. Je ne l'attribue point à mes faibles efforts mais seulement à la justice de la cause, qu'un sentiment, profond, vif, universel en faveur des Grecs se répandait d'un bout à l'autre du continent. Des comités philhelleniques se formoient; des sommes considerables de l'argent se contribuoient. Alors la séance du Congrès s'approchait. Mon digne ami, M. Webster, le membre le plus marquant du Congrès fit la proposition qu'on pût les mesures initiatives pour la recognition de l'indépendance de la Grèce. Il me prioit de lui fournir une esquisse de l'histoire de la Revolution (8) pendant les trois ans de sa duration alors, avec aperçu statistique du territoire et des moyens de la Grèce. Ce qui je fis, le mieux que je pouvois. Son proposition fut appuyée par lui même et par l'autre membres du Congrès avec une rare eloquence; mais elle échoua. Je pense pourtant que si la Grèce réussit dans la campagne militaire de 1825, et le gouvernement grec se décideroit d'envoyer un commissaire ou ministre habile, chez nous le Congrès (9), seroit très disposé à reconnaitre son indépendance. Comme j'ai actuellement moi même l'honneur d'être membre, je ne man-

queroi pas d'appuyer toute mesure qui auroit pour but le bonheur de la Grèce.

L'intéret pour la Grèce, il faut l'avouer, a diminué chez nous. Les dissensions des chefs font qu'on desespere de sa cause. Cependant on a y envoyé plus que 40.000 écus d'Espagne. Quatre jeunes gens on reçu l'aide du Comité Philhellenique de Boston (Dont j'ai l'honneur d'être secretaire) pour y aller: et le general Jarvis (10) de New York (jeune homme de 25 ans) a partagé de le commencement les travaux et les perils de la Revolution. Dans le moment que j'écris je viens de recevoir un lettre du Prince Mavrocordato (11), ou il parle avec reconnaissance des services d'un jeune medecin (12), que le Comité de Boston lui a recommandé.

N'est il pas possible, Monsieur, que les Puissances se décident pour la liberté de la Grèce? Donnez, s'il faut, la Valachie et la Moldavie à la Russie; et la Servie et la Bosnie à l'Autriche; et laissez partager Candie, Rhodes et Chypre par les François et les Anglois. Mais ne permettez pas que la Grèce entière reste sous le joug de cette barbarie affreuse, seulement parce que les Couronnes chrestiennes ne peuvent pas convenir sur le partage du debris de l'empire ottomane. Vous connaissez Monsieur la politique des Cabinets, vous connaissez les ressorts qui les remuent. Un mot de votre part influeroit beaucoup sur le sort d'un peuple entier.

Je prends la liberté, Monsieur, de vous envoyer un discours fait par moi en presence d'un compatriote de vous, de La Fayette (13). Vous n'êtes pas d'accord avec lui en tout. Mais il est François; il a volé à l'aide de l'Amérique.

Écrivez moi, Monsieur, sur la Grèce.

Je vous salue, M. le Vicomte, avec l'hommage d'un profond respect.

Edward Everett

Vous pouvez bien croire, que je ne ignore pas, comment j'écris le François pitoyablement. Ce n'est ni la langue d'oui ni celle d'oc; mais une lingua franca à moi-même.

Η επιστολή αυτή, σημαντική επίσης για τη φιλελληνική κίνηση που υπήρχε στην Εύρωπη και την Αμερική, μάς δείχνει καθαρά

(10) Για τον Jarvis βλ. William Miller, The Journals of Finlay and Jarvis. «English Historical Review». Τόμ. 41 (1926) σελ. 514-25.

(11) Η αλληλογραφία του Everett με τον Μαυροκορδάτο σώζεται ανέκδοτη στη Massachusetts Historical Society.

(12) Εδώ ο Everett έννοεί τον φιλέλληνα Samuel Howe.

(13) Τόν λόγο αυτόν τον έξεφώνησε ο Everett στο Harvard University παρουσία του La Fayette στα 1824 όταν είχε κάνει ένα ταξίδι στην Αμερική. Ο ίδιος ο Chateaubriand μνημονεύει στα απομνημονεύματά του τόν λόγο αυτό που του έστειλε ο Everett (Memoirs of ... Chateaubriand etc. London: 1902, Τόμ. 6ος, σ. 159-160).

(7) Βλ. M. Cline, American Attitude Toward the Greece War of Independence (1821-1828), Atlanta - Georgia 1930, σελ. 33, 52.

(8) Πρβλ. The Private Correspondence of Daniel Webster. Ed. by tl. Webster, Boston 1857, Τόμ. 1 σελ. 333, 835, 338.

(9) Πρβλ. επιστολή Everett προς τόν Κοραή όπου γράφει σχεδόν τά ίδια πράγματα (Π. Κοντογιάννη, Επιστολαί ανέκδοτοι Κοραή και προς Κοραήν, «Χιακά Χρονικά» Τεύχ. 5 (1923) σελ. 125) καθώς και τήν απάντηση του Κοραή (Ν. Δαμαλά, Επιστολαί Άδ. Κοραή. Άθ. 1885., Τόμ. Γ', σελ. 927).

πόσο μεγάλο ήταν το ενδιαφέρον του Chateaubriand για την Έλληνική απελευθέρωση. Ο Chateaubriand είχε γίνει εκείνη την εποχή η κεντρική μορφή του Γαλλικού φιλελληνισμού. «Le génèreux ami de la Grèce» όπως συνήθιζαν να τον αποκαλούν οι ίδιοι οι Γάλλοι (14). Κι' είναι αλήθεια πως ο Chateaubriand έμεινε ένας μεγάλος φίλος της Ελλάδας ως το τέλος. Τη νίκη της ναυμαχίας του Ναυαρίνου την αποκαλεί στα γράμματά του «notre victoire de Navarin» (15). Αργότερα στα 1829 έγραφε από τη Ρώμη στο γιό του Κανάρη που σπούδαζε τότε στο Παρίσι μ' έξοδα του Φιλελληνικού Κομιτάτου: «Αγαπητέ μου Κανάρη... Μην ξεχνάς ποτές πως γεννήθηκες στην Ελλάδα, κι' ότι η πατρίδα μου έγινε ελεύθερη για να χύσει το αίμα της για την ελευθερία της δικής σου πατρίδας. Νά είσαι πάντοτε ένας καλός χριστιανός, δηλ. ένας τίμιος άνθρωπος και εύπειθής στη θέληση του Θεού. Μ' αυτά, αγαπητέ μου μικρέ φίλε, θα διατηρήσεις τ' όνομά σου στη χορεία εκείνων των αρχαίων περίφημων Ελλήνων όπου το έχει πιά βάλει ο ένδοξος πατέρας σου» (16).

Όταν όμως τελείωσε η Έπανάσταση και η Ελλάδα κέρδισε την ανεξαρτησία της, ο Chateaubriand βρέθηκε ανικανοποίητος από το καθεστώς που οι Ευρωπαϊκές δυνάμεις είχαν καθορίσει για το νεοσύστατο κράτος. Στ' «Απομνημονεύματά» του γράφει χαρακτηριστικά: «Η Ελλάδα είχε ελευθερωθεί από τον Ισλαμικό ζυγό. Αλλά αντί μιάς δημοσπονδιακής δημοκρατίας, όπως θα έπιθυμούσα, έγκαθίδρυσαν μιά Βαυαρική μοναρχία στην Αθήνα... Η Ελλάδα απε-

λευθερωμένη δέ μου είπε «Εύχαριστώ». Η Ελλάδα, πριν από τη βασιλεία, ήταν πιά εύγνωμων» (17). Και αναφέρει έδω συγκεκριμένα ένα ωραίο γράμμα του Κανάρη προς το γιό του στο Παρίσι, στο οποίο εκφράζει την εύγνωμοσύνη του για το έργο του Φιλελληνικού Κομιτάτου της Γαλλίας. Ο Chateaubriand πρόσθέτει: «Κράτησα το κείμενο [αυτής της επιστολής] σαν ανταμοιβή του έργου του Φιλελληνικού Κομιτάτου». Σε συνέχεια αναφέρει με συγκίνηση τη λύπη που αιστάνθηκαν οι ηγέτες της Έλληνικής Έπανάστασης όταν πληροφορήθηκαν την απόλυσή του από τη θέση του Υπουργού των Εξωτερικών στα 1824.

Είναι αλήθεια πως η Ελλάδα δέ γύρισε να εύχαριστήσει τον Chateaubriand άμεσα επειτ' απ' την απελευθέρωσή της. Αυτό όμως δέ σήμαινε πως ξέχασε τις πολύτιμες υπηρεσίες που της πρόσφερε. Ύστερα από δέκα τρία χρόνια ελεύθερης ζωής, η επίσημη Ελλάδα απένεμε στον Chateaubriand το Μεγάλο Σταυρό του Σωτήρος, συνοδευμένο μ' ένα έγγραφο που έλεγε: «... για τ' αισθήματα που δείξατε συνεχώς για την Ελλάδα και για τή φροντίδα με την οποία συντρέξατε σε κάθε περίπτωση για την απελευθέρωσή της και την αποκατάστασή της σε ανεξάρτητο κράτος» (18).

Έτσι η Ελλάδα έδειξε έμπρακτα την εύγνωμοσύνη της προς τον Chateaubriand και κράτησε εύλαβικά τή μνήμη του σ' όλα αυτά τ' εκατό χρόνια που πέρασαν από το θάνατό του, και τή κρατάει και πάντα στο μέλλον, γιατί ο Chateaubriand είναι ένας από εκείνους τους πνευματικούς ανθρώπους που σφυρηλάτησαν τους άκατάλυτους δεσμούς που ένώνουν τήν πνευματική Γαλλία με τή χώρα μας.

ΓΕΩΡΓ. ΧΡ. ΣΟΥΛΗΣ

(14) Πρβλ. C. Latreille, Chateaubriand et le mouvement philhellène à Lyon en 1826. «Bulletin de la Société Historique et Archéologique de Lyon», Τόμ. I (1904) σ. 147.

(15) Saint-Quirin, Une correspondance inédite de Chateaubriand. «Le Correspondant», CCIV, Τόμος 168 (Νέα σειρά), σελ. 679.

(16) Mme Récamier, Souvenirs et Correspondance tirés de papiers de —. Paris 1859 Τόμος 2, σελ. 335.

(17) Memoirs of... Chateaubriand etc. London 1902, Τόμ. σελ. 118.

(18) F. Malakis, Chateaubriand décoré de la Grand' Croix de l'ordre royal du Sauveur de Grèce. «Modern Language Notes» Τόμ. 47 (1932) σελ. 172-74.

